MARKAR ESAYAN'IN *ŞİMDİNİN DAR ODASI* VE *KARŞILAŞMA* ROMANLARINDA TÜRK VE ERMENİ İMAJI[2]

Dr. Murat Yusuf ÖNEM
Uluslararası Balkan Üniversitesi
m.onem@ibu.edu.mk
Kuzey Makedonya

Prof. Dr. Turan KARATAŞ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
turankaratas@kmu.edu.tr
Türkiye

ÖZET

Sürekli olarak gündemde olan Ermeni Meselesi'nin edebi eserlere de yansımaktadır. Özellikle zor zamanların yaşanmış olması edebi ifadeyi de zorunlu kılmaktadır. Markar Esayan her ne kadar Tehcir (1915) dönemini bizatihi yaşamamış olsa da üçüncü kuşak olarak dolaylı bir etkilenim içindedir. Meselenin günümüze yansımalarını da doğrudan yaşamaktadır. Bunlarla birlikte Türkiye'de yaşamış, Türkçe yazmış, milletvekilliği yapmış ve çok yakın zamanda bu topraklarda vefat etmiş biri olarak onun edebi eserleri Türk-Ermeni ilişkileri açısından değerlidir. 1969 doğumlu olan Markar Esayan'ın Türkçe yazan Ermeni yazarlar arasında yeni nesli temsil ettiği söylenebilir. Bu makalede Markar Esayan'ın roman türünde kaleme aldığı, yakın dönemde yayımlanmış *Şimdinin Dar Odası* (2004) ve *Karşılaşma* (2007) adlı eserleri, Türk ve Ermeni imajlarının romanın gerçekliğine yansıması açısından incelenecektir. İmajlar açısından incelenen romanlar Türk ve Ermeniler için yoğun bir içeriğe sahiptir. Bu durum *Karşılaşma*'da çok daha kolay fark edilir. *Karşılaşma*'nın Eylül 2007'de Hrant Dink (19 Ocak 2007) suikastından sonra yayımlanması ve Dink'e adanmış olması araştırma açısından önemlidir. Bundan dolayı yazarın romanında daha belirgin imajlar oluşturduğu görülür ve *Karşılaşma*'da özellikle, Ermeni imajına ağırlık vermesi de buna yorulabilir. Eserde imajlar incelenirken farklı boyutlar ele alınmıştır. Bunlardan birisi Tehcir'le hesaplaşmadır ki bu da iki şekilde karşımıza çıkar: Türkiye Ermenileri açısından tarihi bir şahsiyet olan Gomidas Vartabed'in dramı ve Rakım Efendi'nin kökü Tehcir'e dayanan Ermeni düşmanlığının iç yüzü. Eserdeki diğer bir boyut ise; 1942'de çıkan Varlık Vergisi Kanunu'yla zor duruma düşen azınlıklara yardım etme mücadelesi veren biri ermiş, diğeri ise onun müridi iki Ermeni'nin hikâyesidir. *Şimdinin Dar Odası*'nda ise Ermeni karakterler Türklere oranla daha fazla olmasına rağmen Türk imajına dair oluşan imgelem Ermeni imajına göre daha yoğundur.

Anahtar kelimeler: Markar Esayan, Türk, Ermeni, İmaj, Roman.

[2] Bu makale, Murat Yusuf Önem'in *Türkçe Yazan Ermeni Yazarlarda Türk ve Ermeni İmajı (Zaven Biberyan, Kirkor Ceyhan, Agop Arslanyan, Mıgırdiç Margosyan, Markar Esayan)* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

THE TURKISH AND ARMENIAN IMAGE IN MARKAR ESAYAN'S *NARROW ROOM OF PRESENT* AND *ENCOUNTER*[3]

Dr. Murat Yusuf ÖNEM
Uluslararası Balkan Üniversitesi
m.onem@ibu.edu.mk
North Macedonia

Prof. Dr. Turan KARATAŞ
Karamanoğlu Mehmetbey University
turankaratas@kmu.edu.tr
Turkey

ABSTRACT

It is unthinkable that the Armenian Issue, which is constantly on the agenda, is not reflected in literary works. The fact that especially difficult times have been experienced also requires literary expression. Although Markar Esayan did not experience the Armenian Relocation (1915) himself, he is indirectly affected as the third generation. It also directly experiences the reflections of the issue in the present. At the same that he lived together in Turkey, written in Turkish, he has made very recently in Parliament and has died in this land as his literary works are valued in terms of Turkish-Armenian relations. It can be said that Markar Esayan, born in 1969, represents the new generation among Armenian writers who wrote in Turkish. In this article, the recently published *Narrow Room of Present* (2004) and *Encounter* (2007), written by Markar Esayan in novel genre, will be examined in terms of the reflection of Turkish and Armenian images on the reality of the novel. The novels analyzed in terms of images have an intense content for Turks and Armenians. This situation is much easier to notice in *Encounter*. The publication of the *Encounter* in September 2007 after the assassination of Hrant Dink (19 January 2007) and its dedication to Hrant Dink is important for research. Therefore, it is seen that the author creates more distinctive images in his novel and his focus on the Armenian image in *Encounter* may be interpreted. Different dimensions were discussed while examining the images in the work. One of them is confrontation with Armenian Relocation that this is in two ways: Gomidas Vartabed's drama and Mr Rakım's Armenian hostility. Another dimension in the work is; It is the story of two Armenians, one of them saints, and the other of his followers, who struggled to help the minorities who were in trouble with the Wealth Tax Law of 1942. In *Narrow Room of Present*, although the Armenian characters are more than the Turks, the imagery of the Turkish image is more intense than the Armenian image.

Keywords: Markar Esayan, Turkish, Armenian, Image, Novel.

[3] This article has been produced from Murat Yusuf Önem's master's thesis titled *Image of Turk and Armenian in Armenian Authors Written in Turkish (Zaven Biberyan, Krikor Ceyhan, Agop Arslanyan, Migirdiç Margosyan, Markae Esayan)*

GİRİŞ

Azerbaycan'da yapılan son araştırmalar Türk-Ermeni ilişkilerinin IV. Yüzyıla kadar gidebildiğini göstermektedir. Bundan önce ilk temasların VII. Yüzyılda Kafkasya'da Hazar Türklerinin yaptıkları akınlar olduğu kabul edilmektedir (Türkmen, 1992: 1). Anadolu'nun Türkleşme sürecinin başlamasıyla Türk-Ermeni ilişkileri de süreklilik kazanmıştır.

Türkler Anadolu'ya girmeden Ermenilerin siyasal yapısı Bizans tarafından sonlandırılıyordu (Yinanç, 1983: 68). Ani Prensliği'ne son verildikten sonra burada yaşayan Emrineler Orta Anadolu ve Kilikya'ya sürülmüşlerdir ki bu Ermenilerin tarihlerinde yaşadıkları en büyük tehcirdir (Sevim, 1983: 69). Ermeni tarihçi Matthieu bu tehcir olayını şu sözlerle aktarır: "İktidarsız ve kadınlaşmış iğrenç Rum Milleti, Ermenistan'ın en cesur evlatlarını koparıp dağıttılar, milletimizi tahrip edip, Türklerin istilasını kolaylaştırdılar." (Akt. Yinanç, 1983: 69). Malazgirt Savaşı'nda Romanos Diogenes savaş öncesi Sivas'a yerleştirdiği Ermenileri eski yerlerine almak vaadi ile ordusuna katmıştı. Bu birliklerin bir kısmı Alparslan'ın ordusu tarafından yok edilmiş, bir kısmı ise savaştan kaçmışlardır (Anadol, 2002: 58). Türklerin Orta Anadolu ve daha batıya ilerlemeleriyle Bizans'ın Ermeni bölgeleriyle irtibatı kesilerek dengeler Türkler lehine kurulmaya başlanmıştır (Hocaoğlu, 1970: 12). Türklerin hızlı bir şekilde Anadolu içlerine ilerlemesinde Bizans'ın kendi halkına ve Ermenilere karşı kötü davranışı önemli rol oynamıştır. Bizans toprak aristokratları elinde ezilen Rum köylüleri ile Ermeniler Türklere yardım etmişlerdir. Savaş dolayısıyla yurtlarından kaçan yerli halk, tekrar yerlerine dönüp din ve ayinlerini devam ettirerek Türklerle bir arada yaşamaya başlamışlardır.

Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğu'nun geneline dağılarak Türklerle sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan sıkı bir paylaşım içinde olmuşlardır. Bin yılı aşkın Türk himayesi altında bulunan Ermeniler kültürel açıdan hiçbir baskıya maruz kalmamışlardır. Kendi dillerini özgürce konuşabilmiş ve geleneklerini rahatlıkla yaşamış ve yaşatmışlardır. Özellikle Tanzimat'tan sonra Ermenilerin ticari hayattaki payları artmış zenginleşen Ermenilerin yardımıyla okullar, matbaalar, kütüphaneler açılmıştır. Karşılıklı güven ortamı içerisinde Ermeniler her çeşit sanayi ve ticari alanda iyi bir vatandaş olarak çalışmışlardır. Özellikle kuyumculuk, yazmacılık, çuhacılık gibi el sanatlarını İstanbul, Sivas, Kayseri gibi büyük merkezlerde geliştirmişlerdir (Kürkçüoğlu, 2000: 39-40). Osmanlı idaresinin Ermenilere karşı olumlu yaklaşımı sonucu Ermeniler gayrimüslim tebaa arasında Osmanlı Devleti'ne sadık kalmışlardır. Sadakatlerin ve hizmetlerinden dolayı da Ermeniler Osmanlı Devleti'nde "Millet-i Sadıka" olarak anılmışlardır (Söylemez, 2002: 8). Hariciyede en önemli görevler Ermenilere verilmiştir, konsolosluklar ve katipliklerdeki Ermeni yoğunluğu ise dikkat çekicidir (Süslü, 1990: 15).

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Ermeniler Türkler için ciddi bir sorun teşkil etmemiştir. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı ve sonrasında imzalanan Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları, Osmanlı Devleti'ni parçalama düşüncesinde olan İngiltere ve Rusya'nın azınlıklar üzerinden yürüttükleri oyunlar Ermeni sorununun doğmasında çıkış noktası oluşturur. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşları'nda Ruslar Doğu Anadolu'daki bazı şehirleri işgal ederek bölgedeki Ermenileri bağımsızlıkları için Osmanlıya karşı kışkırtmışlardır (Uçarol, 1995: 374). Fransız ihtilalinden sonra Balkanlarda yaşanan süreçte önemli rol oynayan Batılı güçler, Doğu Anadolu'da da benzer bir oyun oynamak istemişlerdir ve adını da 'Ermeni Meselesi' koymuşlardır (Şahin 1988:158). 1869'da Ermeni Patrikliğine seçilen Mıgırdıç Hırımyan, Grandük Nikolaj'ı ziyaret edecek Osmanlının Ermeniler üzerinde baskı kurduğundan şikâyet edip yaşamakta oldukları Doğu Anadolu'daki bazı illerin "Ermenistan" adı altında bağımsız bir devlete dönüştürülmesini, bu olmasa da aynı illerin Rus denetimi altına alınmasını istemiştir (Karabıyık, 1984:189). Bu noktadan sonra Ermeniler ile Türkler arasında gerilim sürekli artmış ve Tehcir döneminde karşılıklı ilişkiler açısından hâlâ düzeltilemeyen bir hasar bırakmıştır. Bugün ise Ermeni Meselesi tamamen farklı bir şekilde anlaşılmaktadır ve bu anlayış şu şekilde özetlenebilir; 1915'e kadar Doğu Anadolu'da yaşadığı

kabul edilen ve bu tarihte İttihat ve Terakki hükümetleri tarafından çıkarılan bir "Tehcir Kanunu" marifetiyle imparatorluğun muhtelif bölgelerine yerleştirilen, bir kısmı da diğer ülkelere giden Ermenilerin sözde katliama uğradıklarını ileri sürmek ve menfaatleri çerçevesinde Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak (Söylemez, 2002: 10).

***

Markar Esayan'ın ilk romanı *Şimdinin Dar Odası* 2004'te İnkılâp Roman Büyük Ödülü'nü almıştır. Eser, Türkiye'nin çok partili döneme geçtiği, demokrasi adına çetin sınavların verildiği, azınlıklar açısından ise; Kıbrıs Meselesi'nin ve 6-7 Eylül Olayları'nın (1955) gündemde olduğu bir dönemi işlemektedir. Olaylar iki aşk hikâyesi üzerinden kurgulanmıştır. Bunlardan biri eşini kaybetmemek için her türlü çılgınlığı yapabilecek bir Kürt genci olan Eşvak'ın (ama Eşvak kendini bir Türk olarak görmektedir) bir Ermeni olan eşi Filomen'e duyduğu aşktır, diğeri ise bir Rum kızına (Dimatra) duyulan ama karşılık bulamayan Ermeni genci Dikran'ın aşkıdır.

Yazarın ilk eserindeki bazı karakterlerin *Karşılaşma*'da da yaşatıldığı, hatta başkahraman olarak rol verildiği görülür. Bundan dolayı eserler, yazarın kafasındaki daha büyük bir hikâyenin parçaları izlenimi vermektedirler. *Şimdinin Dar Odası*'nda mistik ve orijinal bir şekilde karşımıza çıkan Pehlivan Usta (Soğomon Soğomonyan, Kalaycı) *Karşılama*'da orijinalliğini yitirmiş gözükmektedir. Soğomon Soğomonyan (Aslında Ermeni müzik adamı olan Gomidas Vartabed'in diğer adıdır.) fiziki görünümü, ezilmiş bir azınlık oluşu, mistik yanı ve eserdeki suçlanışı açısından büyük benzerlik içindedir. Ayrıca Stephen King'in *The Green Mile* (1996) adlı sinemaya da aktarılan romanındaki John Coffey karakteri Soğomon Soğomonyan'la büyük benzerlikler göstermektedir. Ermenilerin haksızlığa uğradığı tezini savunan yazarın başkahramanını mistik yönü ve ırkçılığa maruz kalmasıyla belirginleşen bir karaktere benzeterek imgelemesi dikkat çekicidir.

1- Türk imajı

Esayan'ın bahsi geçen eserlerinde Türk imajı birkaç başlık halinde incelenebilir. Bunlardan ilki romanlarda Türklere giydirilen açık imajlardır. Bu imajların tümü olumsuzdur. Eserlerin genelinde Ermeniler için bu tarz olumsuz imajlar görülmemektedir. İmajların 'açık' olarak nitelendirilmesi olumsuzluk ifadelerinin (ırz düşmanı, iftiracı, ihbarcı, tefeci vb.) aleni olarak kullanılmasından kaynaklanır.

> … kerestecilik işini paravan olarak kullanıyor, asıl parayı tefecilikten kazanıyordu. Ali Bey tam manasıyla kan emecinin tekiydi. Sayısız ocağın sönmesine yol açmış, birçok kişinin hayatını mahvetmişti (Esayan, 2005: 96).

> Tam o sırada dükkânın dışından kendilerini seyreden eski kalfası Hüseyin'le göz göze geldi. Her şeyi o an anladı. Kendisini büyük bir olasılıkla eski kalfası ihbar etmişti (Esayan, 2005:165).

> Nazım isimli bir ırz düşmanı çocukları kötü niyetle kaçırmış. Kötü şeyler yaptıktan sonra da öldürüp kuyuya atmış (Esayan, 2007: 292).

> "Bu dükkânda efsunculuk, büyücülük yaparak kanunsuz para kazanıyormuşsun. Üstelik halkın arasında kargaşa yaratmış, Türklüğe, Müslümanlığa sövmüşsün, bölücülük yapmışsın" dedi, Seyfi. Kim demiş onu? Rakım Efendi iyice dellenmişti. Seyfi'nin cevap vermesine fırsat vermeden kendisini tutmayıp patladı. Kim olacak kafir, ben diyorum!... (Esayan, 2007: 144).

> …Dükkânda, Cuma namazlarında, tarikat, kahve sohbetlerinde olup olmadık her yerde bu uğursuz kafirin kaybolan üç Müslüman çocuğu kendi iğrenç büyü merasimlerinde kurban etmek ve kanlarını içmek için… kaçırdığını anlatıyordu (Esayan, 2007:278).

Karşılaşma'da olumsuz Türk imajı Rakım Efendi karakterinde belirginleşir. Ermeni düşmanlığı bu tip üzerinden Türk imajına aktarılır. Amansız bir Ermeni düşmanı olan Rakım Efendi'nin düşmanlığı ırkî ve dini boyutuyla ele alınmıştır. Düşmanlık konusunda geçmişi karanlık olan karakter, mal varlığını da Tehcir'de her şeyini kendisine emanet eden bir Ermeni'yi geri dönme ihtimalini düşünüp katletmek suretiyle edinmiştir. Rakım Efendi'nin oğlu Yusuf'un amansız hastalığının sebebi de aslında bu olay olarak verilir. Yusuf babasının günahının bedelini çekmektedir. Eserin ana merak unsurlarından olan olayın çözümü, Rakım Efendi'nin sır gibi sakladığı günahını, itiraf etmesiyle sonuçlanır. Burada yazarın soykırım iddialarının Türklerce kabul edilmesiyle toplumsal bir rahatlama olacağı tezi savunulmaktadır.

> Mamafih Rakım Efendi de öyle yenilir yutulur cinsten değil, çetin ceviz… Işığı yutacak kadar zifiri bir karanlık var RakımEfendi'nin yüreğinde; Onun yüreğinde acı var (Esayan, 2007: 79).

> Tüm semtin önünde aşağılanmıştı. Zelil bir kafirin hayatlarına böyle hassas bir cenahtan girmiş olması, onu fevkalade rahatsız etmişti… Evet, Rakım Efendi Ermenilerden hazzetmezdi… (Esayan, 2007: 80).

> Elim kanlıdır efendiler. Komşumun, Hacik Usta'nın kanına girdim. Mal hırsı gözümü bürümüştü. Kıskançlık aklımızı almıştı. Kanun yoktu, kargaşa vardı…. Allah'ım beni affet! (Esayan, 2007: 346).

Yazarın Türk'e bakışı ve onu algılayışı da Türk imajının oluşumunda belirgin rol oynar. Bu şekilde imajların oluşumu genelde Ermenilerin gözünden Türk'ü yansıtmakla gerçekleşir. Türk kimliği, Türk-Kürt yaklaşımı, Türk mitolojisi, Cumhuriyet Türk'ü, Türk kadını, gibi konulara bakış da işlenmiştir. Bunlar olumlu ve olumsuz olarak ele alındığı kadar, bazen bir tespit olarak da karşımıza çıkar.

Şimdinin Dar Odası'nda Eşvak Diyarbakırlı bir Kürt gencidir. Romanın önemli karakterleri arasında Türk olmamasına rağmen Eşvak'ın kendini ve ailesini tamamen Türk olarak görmesiyle Türk imajı yansıtılmaya çalışılır. Bunda yazarın Müslüman halklar arasında ayrım yapmanın Ermeniler açısından gereksiz olduğu düşüncesinin yattığını söylenebileceği gibi, Türk imajına direkt giydirmeler yapmak yerine yumuşak bir geçişle kendini Türk olarak gören bir Kürt üzerinden imgelemde bulunma düşüncesinin de olduğu söylenebilir.

> ...Kendine bula bula evlenmek için bu Müslümanı mı buldun? Hem de babanın Kürtlerden hiç hazmetmediğini bildiğin halde… (Esayan, 2005: 31).

> Eşvak pek tabii ki, karşısında oturan bu yaşlı adamın, büyük babası başta olmak üzere pek çok akrabasının Adana'da çıkan ayaklanmada öldüğünü bilemezdi. Hem bilse dahi bu onu niye ilgilendirsin ki? O veya onun ailesi mi yapmıştı bunu? O barışçı bir kişiydi ve barışçı bir aileden geliyordu. Üstelik kendisini bir Kürt değil, bir Türk olarak görüyordu (Esayan, 2005: 31).

Adana Olayları (1909) da Türk-Kürt bağlantısından yola çıkarak bir imaj olarak belirir. Yazar Ermenilerin Türkler (Kürtler) tarafından katledildiği tezini ileri sürer.

> Artin Efendi, yüreğinde büyüyen öfkeyi kontrol etmekte güçlük çekti. "Akrabalarımı aldınız, şimdi de biricik kızımı da mı çalacaksınız benden" diye haykırdı içinden… (Esayan, 2005: 32).

Yazar Eşvak ve ailesinin Kürtlükten Türklüğe doğru dönüşümünü verirken Cumhuriyet döneminde oluşturulmak istenen yeni Türk imajının da oluşum sürecini verir.

> Mirvaz'lar, Diyarbakır'ın tanınmış memur ailelerindendi. Babası belediyede kalem müdürlüğü yapıyordu. Gerek babası gerek annesi aydın insanlardı. Hani Cumhuriyet kurulduğunda model seçilen, özlenen yeni Türk insanı örneğine tıpatıp örnek oluşturmaktaydılar. Doğuya ve geçmişe tepkili, ama geleneklerine yine de önem gösteren, yüzeysel bir din anlayışına sahip ve pek tabi laiktiler…İşte Eşvak ve ailesi, kendilerine biçilmiş bu politik görüşle asimile olmuş bir Kürt ailesiydi… (Esayan 2005:52).

Yukarıdaki pasajda Cumhuriyet dönemi Türkünü tarif eden yazar akabinde Atatürk'ün "Ne mutlu Türk'üm diyene" sözüne telmihen Kürtlerin asimilasyonunu irdeleyip Ermenilerin de Türk olmaktan mutluluk duyduklarını ve ötekileştirilmeyi hak etmediklerine dair ifadelerde bulunur. Eserlerin genelinde Ermenilere haksızlık yapıldığını savunan söylemle bu ifadenin bağdaşıklığı tartışmalı olmakla beraber ötekileştirmenin boyutuna da vurgu yapılır.

> …her ne kadar modern ve laik olduklarını iddia etseler de gelinlerinin bir Hıristiyan ve bir Ermeni oluşu epey rahatsız etmişti… Kendileri de Kürt kökenli oldukları halde, Türk'üm demekten mutlu olanlardandılar. Dolayısıyla kendileri kadar Türk olmaktan mutlu olan farklı ırklara mensup insanları ayrıma tabi tutamazlardı (Esayan, 2005: 53).

Bu araştırmaya konu olan eserlerde Türk-Ermeni kardeşliği, arkadaşlığı, komşuluğu gibi ifadelere yer verilmesi karşılaşılan bir durum olmasına rağmen Türk olmaktan mutluluk duyan, Ermeni ifadesi dikkat çekicidir.

Karşılaşma'daki Türk tipleri İslamı benimsemiş oldukları ve onu bir kimlik olarak taşıdıkları halde; *Şimdindin Dar Odası*'nda Müslümanlığı içselleştirememiş, dini açıdan sığ tipler dikkati çeker. Buna karşın, kendini Türk olarak gören Eşvak, Türklerin eski inançlarına ait birçok mitolojik ayrıntıyı bilir ve bunları yol gösterici olarak görür. Yazarın Türk imgelemine mitolojik açıdan yaklaşarak şekil vermesini eserde oluşturmak istediği masal havasına da yorabiliriz.

> Atalarımızın tanrısı Erlik Han, dualarımızı duydu. Bir Körmös göndererek beni yanına aldı. Derdimi dinledi. Sana sahip olamayışımın sebebinin, içimdeki bu ruhtan zayıf olanının tesirinde kalmış olmamdan kaynaklandığını söyledi. Benim için büyük bir şaman töreni düzenlenmesini buyurdu. Bu törende içimdeki Yekil yani ruhumun diğer parçası olan varlık, arzın dibinden çağrıldı. Bu büyük bir örümcekti Filomen! Öylesine muhteşem bir histi ki anlatmam! Hayatımda hiç bu kadar iyi hissetmemiştim kendimi. Kudretli ve vakur… derken Erlik Han, beni ve Yekil'i Ötüken denen o kutsal dağa götürdü. Ötüken'e vardığımızda gözlerim kamaştı. Muhteşem bir sunak, dağın üzerine konmuş başka bir dağ gibiydi sanki. Ve orada Filomen, bana istediğim her şeyi elde edebilmenin yolu açıldı… (Esayan, 2005: 73-74).

Esayan'ın eserlerinde Ermenileri kollayan, zor durumlarında yanlarında olan Türk imajıyla da karşılaşırız. Bunların arasında Halide Edip, Mehmet Emin Yurdakul gibi tanınmış simalar da vardır. Bu şahsiyetler yardımseverliklerinin yanı sıra son derece güvenilir insanlar olarak imgelenir.

> O an aklıma Müslüman dostlarımızdan Halide Edip Adıvar geldi. Sabahleyin ne yapıp ne edip kendisini bulmalıydım (Esayan, 2007: 74-75).

> Onun daha fazla İstanbul'da yaşamasının mümkün olmadığını gören dostları -ki bunların başını ünlü muharrirler Halide Edip Adıvar ve Emin Yurdakul çekmektelermiş – aralarında para toplayarak Vartabed'i Paris'e göndermişler (Esayan, 2007: 191).

> Vartabed, İstanbul'dan ayrılırken elindeki tüm besteleri kendisine büyük iyilikleri dokunmuş olan Halide Edip Hanımefendi'ye emanet etmiş (Esayan, 2007: 192).

6-7 Eylül Olayları sırasında Ermenilerle dostluk kurmuş olan bazı Türkler onları yalnız bırakmazlar, fiilen ve kavlen tepkilerini gösterirler. Bunlardan en önemlisi yazarın her iki eserinde de olan 'Zeki Dayı' karakteridir. Zeki Dayı Soğomon Usta'yla Çanakkale Savaşı'nda omuz omuza çarpışmış, Ermenilerin samimiyetine inanan ve onlara güvenen bir şahsiyettir. Romanlardaki Ermeni kahramanların zor durumlarda yardıma çağırdıkları ilk insanlardandır.

> Yahu biz Soğomon Usta ile Çanakkale'de birlikte savaştık. Soğomon Usta'nın ayak parmakları orada koptu. O vakitler böyle şeyler bilmezdik. İçimizde her milletten dinden adam vardı da böyle şeyler düşünmezdik. Neler oluyor bu memlekete böyle? (Esayan, 2005: 64).

> Tüm bu dramın ortasındaki tek güzel şey, Eşvak, Zeki Dayı, Ekrem ve Korkut gibilerin, komşularını korumak için kendi canlarını tehlikeye atmış olmalarıydı… (Esayan, 2005: 67).

Devletin azınlıklarla ilgili izlediği politikalar Türk imgelemi açısından olumsuz olarak işlenmiştir. İttihatçılar başta olmak üzere devletin azınlıklarla ilgili uygulamaları Türklerin öteki'ne karşı genel tavrı olarak ortaya konmuştur. Devletin basın kurumlarını ve halkı azınlıklar aleyhine kışkırttığı, onların yaşam alanlarını daraltmak için zemin hazırladığı yönetim boyutunda Türk imgelemine olumsuzluk katmaktadır.

> …Basın, hükümet güdümünde gerginliği artırmak için elinden geleni yapmakta, hatta Batı Trakya Türkleri hakkında abartılmış haberler yayımlayarak, Türkiye'de Rumlara karşı girişilmiş hukuk dışı uygulamaları haklı göstermeye çalışmaktaydı (Esayan, 2005: 163).

> ...Devletin başına üç çılgın geçmiş. Pehlivan onlara böyle diyor. "Ağzıma almam onların adını" diyor. Koca bir memleketi mahvettiler. Bize de tüm halka da kıydılar (Esayan, 2007:182).

> Yaşı geçkin pek çok aile babası Aşkale'ye gönderilmeyi bekliyorlarmış. Belli ki bu İttihatçılardaki gayrimüslim düşmanlığı kolay kolay bitmeyecek (Esayan, 2007: 256).

Yazarın eserlerde ırkları imajlardan soyutlayarak insan olma durumunu değerlendirdiği tarafsız açıklamalar da dikkat çekicidir. Irkları iyi kötü olarak sınıflandırmanın bir paradigma oluşturduğu, hayatın bu anlamda birçok çelişki taşıdığına dair mesajlar da ileri sürülmektedir.

> …Bu memlekette senin ananı babanı katledenler olduğu kadar işte Reşit gibi hayatı pahasına Ermeni komşularına sahip çıkanlar da var. Şimdi sen kime nefret besleyecek, kime lanet edeceksin? Türk'ü Kürt'ü Çerkez'i, Müslüman'ı hepsi bir kişi mi? Hepsi kötü mü? Hepsi suçlu mu? Deliceyi buğdayın başağından nasıl ayıracaksın? Hüküm vermek senin işin mi? Şerrin yurdu milleti olmaz kızım… (Esayan, 2007: 190).

> …Cephede başlarının üzerinde humbara parçaları, bombalar ve ölüm kusan makineler vızıldarken ne gavur kalıyordu ne fakir ne Ermeni ne de Müslüman… İster Müslüman/ ister Alevi/ ister Hıristiyan/ ya da Yahudi, bu fukara halkın/ Allah'larından başka/ kimleri var ki? (Esayan, 2007: 72).

2- Ermeni imajı

Ermeni imajı açısından Esayan'ın eserlerinden *Karşılaşma, Şimdinin Dar Odası*'na göre daha yüklüdür. Romanlarda Ermeni imajı birkaç başlık altında toplanabilir. Bunlardan birisi yazarın dolaysız olarak ortaya koyduğu imajlardır ki eserlerde yazarın bizzat kendisinin yaptığı değerlendirmeler de bu grup içinde düşünülebilir. *Şimdinin Dar Odası*'nın arka kapağını da oluşturan, eserin ilk sayfalarındaki değerlendirme, yazarın Ermenileri algılamasına dair önemli bir bakış açısı oluşturmaktadır.

> Geçmişi olmayan bir insan olmak… Bu takıntı yeni değil… İsteyerek ve bilerek edinilmiş değil bu hastalık. Biz Ermeniler, biz Doğulular, biz Anadolulular, daha çok *Şimdi'nin Dar Odası*'nda yaşar, farenin kediden, kedinin köpekten korktuğu kadar korkarız geçmişten. Belirli olan geleceğin belirsizliğidir ama adı 'geçmiş' olan o kara dulun utanmazca belirsiz kalması,
> biz sahipsiz ademoğullarının taşıyacağı bir yük olmamıştır asla… (Esayan, 2005: 7).

Yazarın her iki eserinin de ana mesajı sayılabilecek yukarıdaki alıntı, Ermenilerin kendilerini nasıl algıladıkları ve nasıl algılanmaları gerektiğiyle ilgili ve ancak geçmişin çözümlenmesiyle varoluşlarını kanıtlayabileceklerini savunan propaganda içerikli bir söylemdir. Bu durum özellikle *Karşılaşma*'nın başkahramanı Pehlivan Usta'nın genel karakterini oluşturmaktadır. Pehlivan Usta geçmişin karanlığına karşı savaş açmıştır. Tehcir ve akabinde yaşanan dramlardan Türk tarafının kendini sorumlu bilerek, Ermenilerden özür dilenmesini istemektedir. İki milletin uzlaşmasının ancak böyle mümkün olacağı savunulurken tamamen masum bir Ermeni imajı verilmektedir.

> Acıların taze olması sebebiyle Ermenilerin bir kısmı, ayakta kalma gücünü eski komşularına kin beslemekten ve Allah'a isyan etmekten alıyorlarmış. Pehlivan Usta'ya göre, böyle yapmakla çok fena bir hataya düşmektelermiş. Dedik ya, ona göre şerrin adaletsizliğin milleti, memleketi olmazmış (Esayan, 2007: 197).

Romanlarda Ermeniler borçlarına olan sadakatleri ticaretteki dürüstlükleri, kanunlara saygılı oluşları ve vatanperverlikleri de olmak üzere birçok olumlu özeliklerle vasıflandırılmışlardır. Bunların bir kısmı Türk toplumu tarafından da kabul edilmiş olgulardır.

> …Üstelik zavallı anasının haberi bile yoktu bu borç işinden. Olsa zaten ölürdü de, izin vermezdi oğluna. Namusları geçmişteki parlak günlerinden onlara kalan tek mirastı. Şayet borcunu ödeyemezse, konunun komşunun yüzüne nasıl bakar, zavallı anasına ne derdi? (Esayan, 2005: 91).

> Vallaha kardeşim, ticareti sizinkilerle -gayrimüslimleri kastediyordu- yapacaksın. Paran kalmaz; alacağını da vereceğini de gününde alırsın. Az ekmek yemedim sizinkilerden… (Esayan, 2005: 103).

> …Kanuna, düzene hürmeti olan Pehlivan Usta toparlanarak kalayhaneyi kapattı (Esayan, 2007: 149).

> ...İttihatçı aklı evveller Osmanlı Devleti'ni harbe sokunca bizim adaşların da huzuru kaçmış. Kuzenlerden rahip olmayanı, Çanakkale Savaşı'nda Mustafa Kemal'in emrinde savaşmaya gitmiş. Aksayan sol bacağını ömrünün sonuna kadar bir madalya gibi taşıması, ayağına isabet edip de iki parmağını beraberinde götüren misket parçaları sebebiyleymiş (Esayan, 2007: 181).

Yazarın dolaysız olarak yaptığı değerlendirmelerden biri de Ermeniler arasındaki sınıf farkına getirdiği eleştiridir. Bu tarz eleştiriyle Mıgırdıç Margosyan'da da karşılaşıyoruz. Sınıf farkı zenginlik-fakirlik

açısından olabildiği gibi İstanbulluluk – taşralılık açısından da yapılabilir. Zaven Biberyan'ın *Yalnızlar* isimli romanında İstanbulluların taşralıları hatta Erivan Ermenilerini hor görmeleriyle Ermeniler arasında sosyal boyut açısından bir sınıf farkı oluştuğu söylenebilir.

> Bizim cenazeler Müslüman kardeşlerimizin cenaze merasimlerine benzemez. Pek şatafatlı, tantanası pek çok olur. Bizde cenazeler sınıf sınıftır. Zengin cenazeleri yüksek din adamlarının çokluğundan bellidir… Hatta bizim Yanyanlar adını verdiğimiz zenginler takımı bu acı hadiseyi bile bir gösteriş vesilesi sayar, artık ne kadar vartabed, ne kadar derhayr varsa kiliseye toplarlar (Esayan, 2007: 357-358).

> İstanbul Ermenileri taşrada yaşayan Ermenilerden çok daha özgür bir ortamda yaşadıklarından hem daha çok zenginleşmişler hem de Ermeni kimliklerini daha özgür yaşamışlardı. Bunun neticesinde daha akıcı ve güzel bir Ermenice konuşuyorlardı. Ermeni soyadlarındaki Ermeniliği imleyen 'yan eki, zamanla bu kültür çatışmasını işaret eden Yan yanlar deyimini ortaya çıkarmıştı. Taşra Ermenilerinde ise bu ek Türkçeleşmiş ve 'Oğlu' halini almıştır. Kültür ve sanatta son derece ileri bir düzeyde olan İstanbul Ermenilerinde, Ermenice konuşamayan taşra Ermenilerine karşı küçümseyen bir bakış mevcuttu (Esayan, 2007: 358).

Yazarın Ermeni imajına dair vermek istediği iletiyi açıkça dile getirdiği yerlerden biri de *Karşılaşma*'nın son bölümüdür. İfade gayrimüslimleri genel olarak değerlendirse de yazarın büyük ölçüde Ermeni algılayışına ışık tutar.

> ...Bizler yani gayrimüslimler kırılgandık, anlayışlıydık, iyi sır tutardık. En peşin hükümlü zevatın dahi, muhasebecilerini, iş ortaklarını, işçilerini bizlerden seçmeleri bu sebepten kaynaklanıyordu. Az risk taşıyorduk çünkü (Esayan, 2007: 377).

Eserlerde Ermeni imgelemini oluşturan ana unsurlardan bir diğeri; Türklerin Ermenileri algılayışlarıdır. Genel itibariyle olumsuz bir izlenim sergilenir. Bu şekilde oluşan imgelem daha çok *Karşılaşma*'da yoğunlaşır. Eserdeki Rakım Efendi karakteri Ermeni'den nefret eden biri olarak olumsuz imaj oluşmasını sağlar. Ama Rakım Efendi'nin kendisi daha olumsuz bir tip olduğu için bu durum olumsuz bir imajdan çok mazlum Ermeni imajı oluşturmaktadır. *Şimdinin Dar Odası*'nda Eşvak'ın dedesinin değerlendirmeleri de olumsuz Ermeni algılayışına örnek gösterilebilir.

> Eşvak'ın zamanında Ermenilerle epeyce cebelleşmiş dedesinin dediği gibi, gerçekten de bu gavurlar pek imansız, pek sapkın idiler…. (Esayan, 2005: 47).

> Yusuf'uma bulaşan bu musibet onların uğursuz mevcudiyetleri sebebiyle zuhur ettiğine göre, bu kalaycı parçasına teşekkür falan borçlu değilim ben! Bunca yılın kederini, çektiğimiz bunca sıkıntıları hesaba katsam, bu gavur parçası borçlu bile çıkar bize… (Esayan, 2007: 76).

> Görünürdeki çalışkanlıkları, kadirşinaslıkları ve tertiplilikleri, açık oyunlarını açık etmemek üzere taktıkları bir maske idi, o kadar." (Esayan ,2007: 80).

> …bu gavurların ezelden beri çaldıklarından hesaba gelmeyecek denli ehemmiyetsiz bir kısmını bu şekilde geri alabilmişlerdir (Esayan, 2007: 81).

> Onlar memlekete karşı, padişaha karşı suç işlemişlerdi. Hem de ne suç! Vatan hainliği etmişlerdi; memlekete isyan, Müslümanlığa küfür etmişlerdi. Tehcir kararı çıkınca alelacele kaçmak mecburiyetinde kaldılar… (Esayan, 2007: 136).

Yukarıdaki pasajlardan hareketle eserlerde Türkler açısından Ermenilerin olumsuz algılanışı dini farklılık, makro ekonomik düzeyde kendilerinin zenginleşip Türklerin fakirleşmelerine sebep olmaları ve memlekette huzursuzluk çıkarmalarıyla ilişkilendirilir. Ermenilerin olumsuz algılanışının yanı sıra onları memleketin vazgeçilmez unsurları olarak görüp sosyal ve ticari münasebetler geliştiren Türkler de yok değildir.

> Rakım Efendi bu tiplerden de son derece şikayetçidir. Gayrimüslimleri kendisi sevmediği gibi sevenleri de sevmemektedir. Rakım Efendi Ermenilerden hazzetmezdi. Amma vekalin Ermenilerden hazzedenlerden hiç hazzetmezdi (Esayan, 2007: 80).
>
> Gayrimüslimlerle bu kadar içli dışlı olduğu için bozulmuyor değildi Remziye. Dükkanına rumu, ermeniyi, yahudiyi doldurduğu yetmiyormuş gibi, bir kendine alevi bir de ortak edinmişti (Esayan, 2007: 80).
>
> ...Zeki Dayı sık sık, "Ermeniler benim kardaşımdır" ben de bu sözdeki samimiyeti bildiğimden hiç gocunmazdım ona. "Kendi yakınlarımdan çok fenalık görmüşümdür de tanıdığım, iş yaptığım bunca Ermeni'den hiçbir kötülük görmedim" der… (Esayan, 2007: 264).

Yazarın Ermeni kimliğini tarif ettiği, Ermenilerin kimliği ile ilgili konulara yaklaşımını anlattığı bölümler de imajlar açısından birinci derecede önem taşır. Türkçe yazan diğer Ermeni yazarların eserlerinde karşılaştığımız kimliğe dair imgelerin dil, din ve Tehcir üçlüsü çerçevesinde oluştuğu gözlenir. Esayan da dini konuları mistik yönüyle ele almış ve zayıf olarak işlemiştir. Dil daha çok Ermeni isimleri bağlamında karşımıza çıkar. Tehcir'e ise dolaylı yollardan atıfta bulunarak örtülü bir şekilde yer verilir. Doğrudan Tehcir sahnelerine gönderme yapılmazken olaylar ve kahramanlar Tehcir'le ilişkilendirilir. Dil, milli kimliği açıklamada önemli bir yere sahiptir. İsimler, soy isimler dilin bu özelliğini öne çıkaran ilk imgelerdir. Soyadı Kanunu (1934) ile birlikte Ermeni isimlerinde değişiklikler olmuştur. Özellikle soy isimlerindeki 'yan' eki oğlu olarak değişmiştir. Bu bazı anlamsız soyadların oluşmasına yol açmıştır. Ermeniler resmi işlerin dışında bu isimlerini kullanmayarak kimliklerini korumaya çalışmışlardır.

> …Bendeniz Zayrmayr Parsoğlu…. Soyadımın aslı Parseğyan'dır lakin Soyadı Kanunu esnasında Yan'ı düşmüş, oğlu olmuştur. Ben yine de talihli sayılırım. Hiç olmazsa yeni soyadım –en azından ses ahengi açısından- eskisini epeyce andırmaktadır… Pek çok Ermeni'nin –şüphesiz diğer gayrimüslimlerin de manasız soyadlara sahip olması bu kanun sebebiyledir. Hoş ben yeni soyadımı resmiyet dışında hiç mi hiç kullanmadım. Son nefesimi vermeye hazırlandığım şu ana kadar da Zaymayr Parseğyan oldum… Muhayyilemdeki resmim böyle… Beni içime sindiği gibi gösteren filmin negatifi, banyo edildiğinde bu görüntüyü veriyor (Esayan, 2007: 29).
>
> Çok kovalanmış, pek hırpalanmış, arkamızda pek çok şeyimizi bırakmış olsak da, biz Ermeniler, isimlerimize her daim sahip çıkma derdinde olmuşuzdur. Bunun ne manası var bilemiyorum… Lakin elimizde kalanların içinde en kıymetlisi bu gibidir. Bir de dostlarımız var tabi… bize kendi isimlerimizle hitap eden, hatırlayan ayrı gayrı tanımayan hakiki dostlar (Esayan, 2007: 66).
>
> ...Soyadlarımızda bulunan Yan'lar, oğlu olunca, malımız mülkümüz, düşlerimiz elimizden alındığından daha çok isyan etmişizdir feleğe. Memleketi terk edenler olmuş, yaşlılar gözü açık gitmişlerdir (Esayan, 2007: 66).

> …İsimlerimize bu kadar itina gösteriyor olmak, mevcudiyetimizi sürdürme, "Hayyev Krisdonya" kalabilme çabamızın billurlaşmış vaziyetidir. İsimlerimiz ruhlarımızı mühürlemiş, onun muadili olmuşlardır. Her şeyimiz tehlikede olsa da kimse haysiyetli bir insanın ismini ondan alamaz. Yağma malı olacak son şey insanın ismidir ki böyle bir şey olursa o kişi mevcudiyetini kaybetmiş lanetli bir ruhtan başka bir şey olamaz artık (Esayan, 2007: 65).

> …Çocuklarına fiyakalı isimler bulmak, hamilelik boyunca katlanılan mide bulantılarından, çekilen sıkıntılardan, hekim ve ilaç masraflarından daha çok azap verir ebeveynlere. Hele biz Ermeni milletinde o kadar mühimdir ki bu isim meselesi sormayın gitsin! Her isme adanmış bir yortu adı mevcuttur…
> (Esayan, 2007: 64).

> Amcaoğlunun başına gelenlerden sonra gerçek ismini asla kullanmayan *Karşılaşma*'nın başkahramanı, Pehlivan Usta ya da Kalaycı'nın ancak ölüm döşeğinde isminin aşikâr edilmesini istemesi bu bağlamda manidardır. …Zeki, benim hakiki adımı bilen birkaç kişiden biri sensin. De ki onlara, onun bir adı vardı de. Lakin o ne Pehlivan ne de Kalaycı'ydı. O Soğomon Soğomonyan'dı. Beni bağrına basan dostlarıma hakiki adımı açıklamayı senden rica ediyorum. Onlara bırakabileceğim yegâne miras budur. Hadi git, son nefesimi vermeden söyle bunu onlara (Esayan, 2007: 353).

Tehcir eserlerde Ermeni kimliğini oluşturan önemli unsurlardandır. Tehcir günlerine nadiren dönülmesine rağmen onun hafızalarda sürekli yaşatılması gerektiği vurgulanır. Bu bir anlamda Ermeniliğin ölçüsü sayılmaktadır. Tehcirin yıl dönümü olarak kabul edilen 24 Nisan Pehlivan Usta tarafından hüzünle anılır. Dükkanında beslediği kuşunun adı da Der-Zor'dur. Der-Zor Tehcir döneminde Ermenilerin sürüldüğü Suriye'deki bölgenin adıdır.

> Nisan ayı girdi mi değişiyor Usta. Bazı Müslüman kardeşlerin Ramazan ayında yaptıkları gibi, işi aksatıyor, içine kapanıyor, suratı hep asık geziyor. 24 Nisan'da ise kalayhane kapalı oluyor. Pehlivan Usta oruç tutuyor o gün. Şişli Mezarlığı'na gidiyor. Orada bir yakını yattığından değil, rivayete göre mezarlığın tam ortasındaki dev çınar ağacının altında isimsiz Tehcir Kurbanlarının kemikleri varmış, ondan…. Tüm Tehcir kurbanları ve Vartabed'i için dua ediyor. Büyük bir ihtimalle yüreğinin derinliklerine gömdüğü kötü hislerin uyanmaması için büyük bir mücadele veriyor (Esayan, 2007: 234).

> Lakin Derzor'un –bu Usta'nın muhabbet kuşunun ismiydi kafesini sertçe yere bıraktıklarında… (Esayan, 2007: 283).

Ermeniler kimliğinden dolayı eziyete maruz kalmakta yüceltilmiştir. Kimlikle ilgili her konu Ermenilere var olduklarını ispat ettiği için, olumlu ya da olumsuz her şey kutsanmıştır. Eserde gizemli bir Ermeni olduğundan dolayı iftira edilip karakola düşen Pehlivan Usta'ya işkenceyle muamele edilmiştir. Buna rağmen o halinden memnundur.

> Pehlivan Usta bizi hayrete düşürecek denli mesuttu. Hem kimliği uğruna işkence çekmiş hem de nasıl sıyrılacağını bilemediği bu şifacılık vazifesinden azat olmuştu (Esayan, 2007: 173).

Dış görünüm açısından Ermeni portreleri imajların oluşmasında önemlidir. Irkın getirdiği bazı fizyolojik özellikler Ermeni imajının oluşumunda karakter özellikleriyle özdeşleştirilerek verilmiştir. Bu durumu diğer Ermeni yazarlarda da görmek mümkündür.

> …Çehremde beni sıkan yegâne husus, bıyığım, gözlerim ve kulaklarımdan oluşan esrarlı üçlüğün, yüzümün tam ortasında, tepelik bir yerdeki yüce bir tapınak misali yükselen burnumu gölgede bırakmış olmasıdır. Evet! Bu bir Ermeni burnudur efendim…Çalışkanlığı, dürüstlüğü, inatçılığı ve sebatı temsil eder. Belki başka bir yüzde sakil durabilir; ama o harikulade kemerli burnum, düz ve kalın telli kömür karası saçlarımın üzerine abandığı geniş alnım, ırkımda pek nadir görülen mavi gözlerim, çıkık elmacık kemikleri ve kaytan bıyıklarımdan oluşan ordunun sancağı gibidir (Esayan, 2007: 22).

Anadolu Ermenilerinin mesleki açıdan gösterdikleri başarılar (ustalıkları, titizlikleri, mesleki ahlakları vb.) yaygın bir kanaat oluşturmuştur. Esayan'ın eserlerinde de bunu destekleyen örneklerle karşılaşırız.

> …İşinde pek titiz pek usta olduğundan, yalnızca Ermeni değil, Türk yazarlarında gözdesiymiş Şirag Usta. Kendisi Ermenilerde matbaayı kuran Tokatlı Apkar'ın sülalesinden gelirmiş. 16. yüzyıldan beri, yani Tokatlı Apkar ve oğlu Sultanşah'dan itibaren ailenin tüm erkekleri matbaacılık ile meşgul olurlarmış (Esayan, 2007: 32).

> Evet Rakım Efendi Ermenilerden hazzetmezdi… Bir zamanlar memleketi Eğin'de marangozluktan tut semer yaptırmaya, elbise biçmekten tut da nal mıhlatmaya kadar bu işleri yapacak bir Müslüman evladı yoktu işte! Onlara muhtaç olduklarından, garezi vardı bu münafıklara (Esayan, 2007: 80).

> Yervant isminde yaşı geçkin bu adam, bir inşaat ustasıydı…Zengin evlerin tadilat işlerini alıyor, işini pek temiz yaptığı ve vaktinde teslim ettiği içinde hiç işsiz kalmıyordu. (Esayan, 2007: 398).

SONUÇ

Markar Esayan'ın eserleri Türk ve Ermeni imajları açısından değerlendirildiğinde, yazarın olumlu bir Ermeni imajı oluşturmaya çalıştığı söylenebilir. Birkaç olumlu tiplemenin haricinde Türkler vasıfsız, ahlaki bakımdan çökmüş, aile bağları zayıflamış olarak resmedilir. Eserlerin genelinde Türkler açısından durum böyleyken, müstakil tiplemelerde olumsuzluktan yobazlığa ve barbarlığa doğru yüklemeler yapılmıştır. Yazar Türklerle ilgili olumsuz göndermelerini Kürtler üzerinden yaptığı da izlenir. Eserlerde olumsuz Ermeni tipleriyle karşılaşılmaz. Son derece insani vasıflarla yüklenen Ermeniler sosyal ve ticari hayatlarında oldukça ahlaklıdırlar.

Yazarın iki eserinde de dikkat çekici olan Türklerin Ermenilerden özür dilemesi isteğidir. Bunun yolu her bir eserde ayrıca bulunmuştur. *Şimdinin Dar Odası*'nda çoğunluğunu azınlıkların oluşturduğu Avrasya Partisi (AP) seçimlerde büyük bir başarı göstererek iktidara gelmiştir. Artık Türkiye'nin başbakanı Nişan Lafazanoğlu isimli bir Ermenidir. Şartların bu şekle gelmesi için Türklerin nasıl bir değişim süreci yaşamış olacağı açıktır. *Karşılaşma*'da ise özür diletme seremoni hâlini almıştır. Hrant Dink suikastından sonra düzenlenen yürüyüşlerde "Hepimiz Hrant'ız, hepimiz Ermeni'yiz" sloganındaki coşkuyu, ölmek üzere olan Pehlivan usta (Soğomon Soğomonyan) için toplanan bütün ahalide de görürüz: "Hepimiz Soğomon'uz, hepimiz Ermeni'yiz". Pehlivan Usta'nın başucunda ise onun bir veli olduğunu anlayan Mevlevi Şeyhi Derviş Efendi ve Ermenilere karşı işlediği cürmü itiraf ederek, pişman olmuş ve huzura ermiş olan Rakım Efendi bulunmaktadır. Özetle, Esayan'ın söz konusu romanları örtülü olarak soykırım ile ilgili iddiaların Türkler tarafından kabul edilerek maddi ve manevi haklarının iadesi tezini savunan Ermeni diasporasının söylemiyle benzerlikler göstermektedir. Eserlerdeki Türk ve Ermeni imgelemi de bu doğrultuda şekillenmiştir.

KAYNAKÇA

Anadol, C. (2002). *Tarihin ışığında Ermeni dosyası*. IQ Kültür Sanat Yayınları.
Esayan, M. (2005). *Şimdinin dar odası*. İnkılap Kitabevi.
Esayan, M. (2007). *Karşılaşma*. Hayykitap.
Hocaoğlu, M. (1970). *Arşiv vesikalarıyla tarihte Ermeni mezalimi ve Ermeniler.* Anda Dağıtım.
Karabıyık, O. (1984). *Türk-Ermeni münasebetlerinin dünü, bugünü*. Hakikat Kitabevi.
Kürkçüoğlu, E. (16-18 Ekim 1999). *Orta Çağda Bizans ve İran'ın Ermeni siyaseti, 21. yüzyıla girerken tarihe dostça bakış* [Sempozyum sunumu]. Türk Ermeni ilişkileri uluslararası sempozyumu, Iğdır.
Önem, M.Y. (2009). *Türkçe yazan Ermeni yazarlarda Türk ve Ermeni imajı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Söylemez, T. (2002). *Cumhuriyet dönemine kadar Türk-Ermeni ilişkileri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Süslü, A. (1990). *Ermeniler ve 1915 Tehcir olayı.* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yay.
Şahin, R. (1988). *Tarih boyunca Türk idarelerinin Ermeni politikaları*. Özal Matbaası.
Türkmen, F. (1992). *Türk halk edebiyatının Ermeni Kültürüne tesiri*. Akademi Kitabevi.
Uçarol, R. (1995). *Siyasi tarih (1789-1994)*. Filiz Kitabevi.
Yinanç, R. (1983). *Selçuklular ve Osmanlıların ilk dönemlerinde Ermeniler* [Sempozyum sunumu]. Türk tarihinde Ermeniler sempozyumu, İzmir.